

MIROSLAVA DESPOT, PRVA EKONOMSKA POVJESNIČARKA HRVATSKE

MIROSLAVA DESPOT, THE FIRST FEMALE ECONOMIC HISTORIAN IN CROATIA

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

Red. prof. u mirovini

mira.kolar@zg.t-com.hr

Zagreb, Draškovićeve 23

Primljeno/Received: 12. 3. 2016.

Prihvaćeno/Accepted: 16. 12. 2016.

Pregledni rad/Review

UDK/UDC : 930.1-05Despot, M.

338(497.5)“17/19”

Sažetak

Miroslava Despot (1912-1995) javlja se kao autor radova iz gospodarske povijesti Hrvatske tek 1949. godine, da bi u gotovo pola stoljeća svojeg rada napisala mnoštvo vrijednih radova kojima je popunila praznine u povijesti gospodarstva i kulture za teme od 18. stoljeća do 1914. godine. Njene glavne teme su manufakture, tvornice, tiskarstvo, biskup Maksimilijan Vrhovac, muzeji itd. Svaku od ovih tema dr. Despot je obradila u mnogo manjih članaka čijim sintetiziranjem dobivamo cjeline koje dr. Despot nije nikada uspjela objaviti, osim za razdoblje od 1860. do 1880. godine. Ipak njen doprinos ekonomskoj povijesti je golem, samo ga treba uočiti i valorizirati.

Ključne riječi: Miroslava Despot, gospodarska povijest

Key words: Miroslava Depot, economic history

1. UVOD

Gospodarska povijest njeguje se od ekonomista, pravnika, geografa i povjesničara, a ponekad i od nekog laika, i upravo zbog te rascjepkanosti o ekonomskoj povijesti svaka struka piše raznoliko, pa su i mnogi vrijedni ekonomski povjesničari gotovo zaboravljeni, a u svakom slučaju nevalorizirani.

Ugledna ekonomska povjesničarka dr. Miroslava Despot umrla je u Zagrebu 13. kolovoza 1995. godine u 83. godini. Tom prigodom izašao je samo kratki *In memoriam* povjesničara dr. Dragutina Pavličevića.¹ Djelatnik Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža« Mladen Švab bio je impresioniran radom dr. Despot te je već 1992. napisao jedan osvrt na njezin rad u povodu 80. obljetnice njenog života zalažući se uzaludno da ona kao znanstvena savjetnica bude izabrana za prof. emeritusa.² Nakon smrti dr. Despot Švab je objavio 1997. njenu potpunu biobibliografiju, ali nije uspio u svojoj nakani da s tom bibliografijom objavi i Izbor iz djela dr. Miroslave Despot. Na ovu najpotpuniju *Biobibliografiju Miroslave Despot*³ upućujem svakog zaljubljenika u povijest modernizacije građanske Hrvatske, s težištem na aktivnosti pojedinaca i institucija uz djelomično zanemarivanje ratne i političke povijesti. Dr. Despot poklonila je prije svoje smrti Švabu mnogo svoje dokumentacije, pa i nešto neobjavljenih djela i on se je pripremao za objavljivanje njenih sabranih djela nastojeći da barem objavi neke njene neobjavljive

¹ Dragutin PAVLIČEVIĆ, In memoriam Dr. Miroslava Despot (1912-1995), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu*, 28, Zagreb 1995, 373-374.

² Mladen ŠVAB, Uz 80-obljetnicu života dr. Miroslave Despot i gotovo pet desetljeća objelodanjanja radova, *Časopis za suvremenu povijest*, 24/1992, br. 2, 127-130.

³ M. ŠVAB, Biobibliografija Miroslave Despot, *Arhivski vjesnik*, 40, Zagreb 1997, 333-374. U ovom radu registrirani su najvjerojatnije svi radovi dr. Despot, pa i oni na koje je i ona vjerojatno već zaboravila jer su tiskani u novinama diljem zemlje. Ja u ovom radu spominjem samo veće i značajnije članke i radove, upućujući interesente koji se zanimaju za njenu golemu prisutnost u popularnim časopisima i novinama na Švabovu bibliografiju koja je gotovo potpuna i koja može svakom istraživaču dati mnoštvo informacija o privredi i kulturi Hrvatske u 18 i 19 pa i na početku 20 stoljeća.

ne radove. No prerana i nasilna smrt ovog plodnog leksikografa prekinula je ovu hvalevrijednu namjeru. Nažalost nitko se poslije nije posvetio analizi opusa dr. Miroslove Despot, pa je sve ostalo na zaključcima koja sam ja napisala još 1993. u 3. svesku *Hrvatskog biografskog leksikona*.⁴ Razlozi ovog zanemari- vanja su višestruki, i uglavnom ih treba tražiti u pripadnosti autorice građanskoj eliti Zagreba koja je u socijalističkom razdoblju bila trpljena, ali nije bila podržavana. Dr. Despot, Židovka po rođenju, a udana za odvjetnika Despota, dosta je teško nalazila izdavača za svoja djela, iako je uživala veliko poštovanje mlađih znanstvenika povijesne, geografske i kulturno-umjetničke struke. Danas više takvih ograda nema i, budući da je proteklo više od dvadeset godina od njene smrti, mislim da mi je dužnost i pravo da izne- sem svoje spoznaje o ovoj povjesničarki koju možemo nazvati jednom od osnivača suvremene gospodar- ske povijesti u Hrvatskoj. Ja sam se s dr. Despot susretala u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, a osim toga smo zajedno radile u Institutu za radnički pokret od 1965. do 1973. što je dovoljno dugo vrijeme da se upozna kolegica s kojom imaš srodne građanske korijene i zajednički interes za razvoj gospodarstva u Hrvatskoj u razdoblju kapitalizma. No dr. Despot 1973. zatražila je umirovljenje na vlastiti zahtjev ne našavši sebe u reorganizacijama Instituta gdje su svi djelatnici morali biti članovi Komunističke partije. Budući da je i financiranje Instituta u to vrijeme bilo vrlo slabo, izostale su i gotovo sve mogućnosti znanstvenih istraživanja izvan Zagreba kao i sudjelovanje na međunarodnim skupovima što je svakako utjecao na odluku dr. Despot da se umirovi i da onda posve slobodno po vlastitom izboru obrađuje teme koje su ju zanimale. Bilo je pred njom još dvadeset godina života i ona ih je ispunila radom.

2. BIOGRAFIJA

Mirolava (Fricika) Despot rođena je u Varaždinu 25. rujna 1912. Otac joj je bio odvjetnik Rudolf Blies, sin Jakova, rođen 1883. u Cestici Križovljan. Obogatio se u sudskim procesima trgovinom drvom, osobito Krapinskom industrijom. U rodnom mjestu završila je osnovnu školu, a zatim se preselila u Zagreb u Ulicu 8. maja 58 (1945. Žerjavićeva 18), gdje je otac, nakon stečaja drvne industrije u Žutnici kraj Krapine, sagradio lijepu trokatnicu u kojoj je stanovala čitav život. Mirolava je u Zagrebu završila licej 1931. te se udala za odvjetnika dr. Dejana Despota, te je bila poznata kao jedna od vrlo angažiranih žena Zagreba u sportskom i društvenom životu. Iako nije upisala studij po završetku liceja, jer to nije tada bio običaj s obzirom da je bila materijalno dobro zbrinuta, ona je ipak pratila sva zbivanja na bogatoj kulturnoj sceni Zagreba u međuraću, boraveći često u Vinodolu, gdje je obitelj imala kuću, a često je i putovala. Govorila je i pisala njemački, francuski, engleski i talijanski, a snalazila se dobro i u latinskom jeziku. Taj način života bio je prekinut Drugim svjetskim ratom. Naime kao Židovka udana za Srbina, ona ne bi bila izuzeta od progona koji je zahvatio židovsku, a dobrim dijelom i srpsku populaciju u Zagrebu, te se zajedno sa sinom Brankom, koji je kasnije postao dr. filozofije, sakrivala do kraja rata. U tome joj je pomagao novinar i publicist Josip Horvata koji je stanovao u njenoj kući i napisao knjigu »Preživjeti u Zagrebu«. Svakako je zanimljivo da to teško razdoblje života na njoj nije ostavilo trag te je ostala otvo- rena prema svim ljudima dobre volje. Ja sam ju i zapamtila upravo kao svog prvog nelegalnog mentora u proučavanju gospodarske povijesti i izvanredno dragu osobu, koja mi je nesebično davala mnoge korisne savjete za istraživanja kao i dr. Ivo Vinski iz Ekonomskog instituta.

Poslije Drugoga svjetskog rata dr. Despot je upisala 1945. godine studij povijesti te ga završila već 1949. privukavši svojim angažiranjem pažnju prof. Josipa Matasovića koji ju je uzeo za svojeg demon- stratora, ali joj je zapravo bio mentor. Budući da su odvjetnici poslije 1945. bili malobrojni te se dozvo- ljavao rad samo onima koji su bili povjerljivi vlastima, a dr. Dejan Despot nije to bio, Mirolava Despot je morala potražiti službu. Od 1950. do 1953. bila je kustosica u Muzeju narodnog oslobođenja u Zagrebu gdje je dobio prvo zaposlenje i dr. Igor Karaman, koji je postao najugledniji ekonomski povjesničar u redovima povjesničara. Oboje su išli tragom dr. Rudolfa Bičanića koji je predavao ekonomsku povijest nas Pravnom fakultetu u Zagrebu.

⁴ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mirolava Despot, *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb 1993, 322-324.

Zainteresirana za povijest 18. i 19. stoljeća Miroslava Despot prelazi 1953. u Muzej za umjetnost i obrt te počinje istraživati vrlo bogati tisak i arhivsku građu u Državnom arhivu u Zagrebu prikupljajući podatke za privrednu aktivnost građanskog društva. Radila je to godinama, ustrajno iz dana u dan, i tako je prikupila materijal koji joj je omogućio pisanje radova koji su svi bili zasnovani na dokumentaciji i pismenim izvorima. Radeći u Muzeju za umjetnost i obrt, proučila je i povijest Narodnog muzeja osnovanog 1861. te je izložbama i predavanjima vraćala pažnju na kulturnu povijest Zagreba, koji je postao privlačan centar ljubitelja građanske kulture. Rezultate svojih istraživanja objavljuje i u inozemstvu probijajući okvire marksističke metodologije koja je tada vladala jugoslavenskom historiografijom. Ona sama se najviše usredotočila na istraživanje povijesti staklarstva u Hrvatskoj. Više godina istraživala je staklarsku manufakturu i staklane u Hrvatskoj, da bi 1957. obranila doktorsku disertaciju o velikoj staklani, osnovanoj 1839. »*Osredek, njegov postanak i razvoj u sklopu općeg ekonomskog i političkog razvoja Hrvatske u XIX. stoljeću*« koja ni do danas nije objavljena u cijelosti.

Dr. Despot odupirala se svrstavanju u uske okvire socijalističkog službenika. Već 1949. polazila je tečaj paleografije u Akademijinom Historijskom institutu na Strossmayerovom trgu, a 1958. je završila arhivistički tečaj na Stage international des archives u Parizu. Od tada se počinje učestalo javljati kao istraživač, obrađivač i predavač mnogih do tada posve nepoznatih tema iz vrlo bogate gospodarske povijesti Hrvatske, uzimajući taj pojam u vrlo širokom smislu. Detaljno proučava djelovanje Narodnog muzeja od 1861. godine i piše o potrebi osnivanja jednog privredno-historijskog muzeja. Smatra da su zadaci Narodnog muzeja odnosno njegovo nasljednika Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu mnogo veći nego što je tada bilo, čime dolazi u sukob s vodstvom te ustanove.⁵ Piše mnogo i dobro i uskoro dolazi u sukob s upravom koja joj je ograničavala slobodu znanstvenog istraživanja ograničavajući njen rad na određene poslove što je Miroslava Despot teško podnosila jer je njezin interes bio vrlo širok a znanstvena znatiželja ogromna i to ju je nagnalo da si 1963. potraži drugo mjesto. Traženje novog mjesta bilo je izvanredno mukotrpno jer je Muzeja bilo malo, a njezin odlazak iz Muzeja narodne revolucije i Muzeja za umjetnost i obrt nije bio dobro prihvaćen zbog njenog liberalnog odnosa prema zaposlenju, gdje je svakako bilo mnogo rezultata, ali ne onakvih kakove su željela uprava. Bila je individualac velikog radnog kapaciteta. Njeno istraživanje povijesti stakla, razvoja manufakture i gospodarskih institucija u 18. i 19. stoljeću, te pojedinih gospodarskih djelatnika izazivalo je nelagodnost kod njenih kolega i kolegica i dr. Miroslava Despot si je morala potražiti drugo mjesto, usprkos velike aktivnosti i odličnih rezultata te oduševljenosti onih koje je provela zbirkama Muzeja. Javljala se tijekom tih godina s brojnim, popularno pisanim člancima u svim raspoloživima časopisima Hrvatske. Napisala mnogo vodiča i kataloga, objavila velik broj članaka vezanih uz djelovanje biskupa Maksimijana Vrhovca, razvoj manufakture te razvoj raznih gospodarskih institucija u 19. stoljeću. Radove većeg ili manjeg obima na našem i stranom jeziku objavljuje u *Vijestima muzealaca* pa i u stranim periodičkim časopisima, kao što prati detaljno mnoge jugoslavenske i strane časopise te prikaze objavljuje na raznim mjestima. Iz tog vremena dr. Despot zadržala želju i volju da surađuje sa školstvom pa su ju ove institucije često pozivale na suradnju te je i u časopisima vezanima za školstvo ostavila značajni trag.

Novi posao nalazi od 1. ožujka 1963. kod Franje Tuđmana, koji je 1961. osnovao Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu. Javlja se sa člankom »Nekoliko podataka o akciji slagara Huga Gerbersa u Zagreb godine 1877.« u prvom broju institutskog časopisa *Putovi revolucije*⁶. Budući da je Institut uzeo velik broj mladih ljudi koji nisu imali nikakvih iskustava u znanstvenom radu Tuđman je znao da mu se radom dr. Despot pruža prilika da preko nje brzo uputi izvjestan broj mladih povjesničara u znanstvena istraživanja te joj je povjerio i osnivanje Centra za dokumentaciju koji je skupljao sve što se odnosilo na povijest 19. i 20. stoljeća. No za nju u Tuđmanovom Institutu nije bilo pravog posla, jer je Institut bio ograničen na istraživanja radničkog pokreta i narodnooslobodilačkog rata u Hrvatskoj,

⁵ M. DESPOT, O muzejsko-pedagoškom radu u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu u školskoj godini 1957/58, *Vjesnik muzejsko-konzervatorskih radnika NRH*, 1957, br. 6, 161-162.; *Ista*, O potrebi osnivanja jednog »Privredno-historijskog« muzeja, *Vjesnik muzejsko-konzervatorskih radnika NRH*, Zagreb 1957, br. 3, 64-65..

⁶ *Putovi revolucije*, Zagreb 1963, br. 1-2, 391-401.

pa su se sve druge teme samo ilegalno tolerirale. No Tuđman je bio sklon pretvaranju Instituta u opći povijesni institut pa ju je postavio i za voditelja Centra za dokumentaciju podredivši joj desetak mladih ljudi, često još i nediplomiranih sa zadatkom da radom u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci prikupe podatke za teme koje su se mogle iskoristiti za pisanje povijesti Hrvatske od ilirskog pokreta do suvremenosti. Ravnatelj Tuđman je tu svakako slijedio primjer Miroslava Krleže koji je radom umirovljenih ili nezaposlenih profesora stvorio katalog Leksikografskog zavoda Hrvatske koji je poslužio za pisanje vrijednih enciklopedija. Iako još nije bilo računala i modernih tehničkih digitalnih pomagala dr. Despot je razvila povijesnu informacijsku znanost kao pomoćnu disciplinu povijesne znanosti, oslanjajući se na svoja iskustva stečena u suradnji s Josipom Matasovićem, tada ravnateljem Hrvatskog državnog arhiva. Stvorene kartoteke trebale su poslužiti suradnicima Instituta ali i drugima u pisanju njihovih radova. Institut je uspostavio vezu i s dr. Rudolfom Bićanićem i s dr. Ivom Vinskijem, tada vodećim ekonomskim analizatorom fiksnih fondova. Koji se odlikovao radovima koje je koristila i jugoslavenska vlada u Beogradu za analizu postojećeg gospodarskog stanja, ali i s brojnim kulturnim i znanstvenim radnicima koji su rado surađivali s Institutom koji je do 1966. raspolagao sa dosta novaca za istraživanja dajući čak i dosta visoke akontacije zainteresiranim znanstvenim i javnim radnicima. No Miroslava Despot usprkos ovog zadatka koji joj je odredio ravnatelj Instituta Franjo Tuđman nije se dala odvući od 18. i 19. stoljeća, kojim se do tada bavila. Usporedno je nastavila obrađivati i svoje voljene teme iz područja muzeologije, obrta i manufaktura i praćenja časopisa koje su izdavali muzeji i arhivi u zemlji i Europi. Pisala je brzo i lagano kao što je lagano i govorila ostavljajući uvijek prostor i za diskusiju. No bila je i ostala i u Institutu za radnički pokret građanski povjesničar sa slabim afinitetom za povijest komunista, premda se kroz povijest radničkih društava i štrajkova pokušala uklopiti u radničke teme do 1918. godine, gotovo nikada ne prešavši tu vremensku granicu, usprkos osobnih spoznaja o kojima je ponekad govorila. No odlazak Tuđmana iz Instituta kada je broj od 126 zaposlenih smanjen na pedesetak ugrozio je i njeno mjesto. Centar, iako je djelovao još jedno vrijeme i koji je bio prepun kartoteka nastalih Despotičinim zalaganjem, bio je ukinut, kartoteke zatvorene u ormare i onda rastepene, a suradnici ovog Dokumentacionog centra, sada većiskusni informatičari, prešli su na druga radna mjesta ili su bili jednostavno otpušteni. I Sekcija do 1918. je znatno reducirana na svega dva člana i dr. Despot se je odlučila na umirovljenje stekavši za to 1973. godine uvjete. No do samog odlaska udovoljavala je svojim obavezama u Institutu, pa se uključila u obilježavanje 100-godišnjice Pariške komune.⁷

No odlazak u mirovinu nije bio njen kraj kao gospodarskog i kulturnog povjesničara. I dalje je nastavila s još većim marom istraživati svoje omiljene teme, surađujući s Leksikografskim zavodom i regionalnim zavodima. Bavila se svojim omiljenim temama vezanima uz Istru i Hrvatsko Primorje odnosno europsku ekonomsku povijest, te je napisala ogroman broj članaka za enciklopedije i *Hrvatski biografski leksikon* od kojih su oni do slova D. objavljeni za njenog života a drugi poslije. Pri tome se držala odluke da ne interpretira politička zbivanja. No nije prihvaćala niti svrstavanje hrvatskih zemalja u isključivo balkanski prostor, što je ipak ograničilo njezinu suradnju s Beogradom, a zanimljivo je da je i u 1974. pokrenutom časopisu za ekonomsku historiju za čitavu Jugoslaviju *Acta oeconomica Iugoslaviae* surađivala je samo u početku. Napisala je rad »Tehnička izobrazba i propagandna sredstva. Neki od preduvjeta nastajanja industrijske revolucije i u Hrvatskoj.«⁸ Jedna od njenih najvažnijih i najdugotrajnijih poslova bila su predavanja bez kojih kao da nije mogla živjeti, želeći svoje spoznaje podijeliti sa zainteresiranima. Predavala je od 1957. do 1967. kulturnu, a zapravo gospodarsku povijest studentima geografije na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu, koristeći se istim terminologijom kojom je i hrvatski ban Ivan Mažuranić pod imenom Kulturnog vijeća rješavao gospodarske probleme Hrvatske u vremenu kada su ovi poslovi bili podređeni Ugarskom ministarstvu trgovine i zabranjeni Zemaljskoj vladi u

⁷ M. DESPOT, Narodne novine o Pariškoj komuni 1871., *Nastava povijesti, Zagreb 1971*, br. 3, 45-56; *Ista*, Počeci radničkog pokreta i političke prilike u Hrvatskoj u doba Pariške komune, Zbornik *Pariška komuna 1871-1971*, Beograd 1971, knj. 2, 965...1016.

⁸ M. DESPOT, Tehnička izobrazba i propagandna sredstva. Neki od preduvjeta nastajanja industrijske revolucije i u Hrvatskoj, *Acta historico-oconomica Iugoslaviae*, Zagreb 1/1974, str. 147-154. Dr. Despot je upozorila i na reklamu u Hrvatskoj na jednom međunarodnom skupu.

Zagrebu. Pod naslovom kulturne povijesti dr. Miroslava Despot mogla je izbjeći detaljnije osvrtne na političku povijest, koju je očito izbjegavala iako je politika bila svuda oko nas.

Mislim da joj je u tome najveći uzor bio prof. Josip Matasović, pa je na njen poticaj ovaj ugledni Slavonac dobio 1972. i svoju *Spomenicu Josipa Matasovića (1892-1962)* u kojoj je dr. Despot napisala tri rada koji su izvanredno važni za shvaćanje njenog gledanja na povijest.⁹ Radeći u Institutu za radnički pokret usporila je istraživanja na svoji omiljenim temama, da bi im se vratila poslije umirovljenja, idući tragom istraživanja Josipa Matasovića koji je izdavao značajni kulturnohistorijski časopis *Narodnu starinu* od 1922. do 1940 godine. Nešto prije smrti održala je glasovito predavanje o »devetnaestoj škatuli« iz Matasovićeve ostavštine u Državnom arhivu, pa su se tog predavanja slušači dugo sjećali. Ona potvrđuje svoju pripadnost školi Matasovića citirajući njegovu izjavu iz 1931 godine:¹⁰ »Više manje pošlo je sada i domaće naučno istraživanje povijesti već pravilnijim smjerom, da materiju novije hrvatske historije ne kalupi samo u habsburški diplomatski i ratnički sklop. Već su naime, vidljivije historiografske invencije, koje istražuju kulturno-historijske manifestacije na domaćim tlima iz uobičajenih okvira poimanja prošlosti, i tako se (i ako ne sasvim oficijelno) popunjavaju osjetljivije praznine suvisloga znanja i o tuđim komponentama, što se ukrštavale u našim krajevima i oblikovale ljude svojih vremena i o čemu je poprečna historija većinom šutjela. Kad se uzme ugledati npr. samo naraštaje oko pragmatične sankcije, terezijanstva i josefinizma, to sva acta diplomata ne mogu imati u rekonstrukciji svoj pravi stilizovani scenarij, ako se mimoide tzv. sitnu povijest. Jedino njenom pripomoći plastički iskrsava negdašnji organski svijet u vaskolikom svom obujmu, bez defekta, te ne važi više kao da je tobože silno bilo samo rano učešće, podanički snošaj, prema Habsburzima i saborska enuncijacije. Idući dakle, napomenutim, novijim putem hrvatska će historiografija revidirati mnoge neizgrađene slike i sličice, a ispuniti i cijele mape i partije, među kojim su pripravljena znanja radi zasad još gdje i gdje samo korice.« Dr. Despot smatra da će najviše uraditi ako nastavi tamo gdje je Matasović stao, tj. da se zabavi »malom historijom«, tj. historijom našega čovjeka, jer će samo tako i »mali čovjek i mala historija« dobiti svoje mjesto u našoj historiografiji.

Suradivala je ponajviše s ekonomskim povjesničarima građanske orijentacije kakav je bio dr. Igor Karaman, ali ju nisu voljeli marksistički povjesničari. Zaposlena do 1973. imala je stoga dosta poteškoća u svome radu, financijski često nepraćena u radu, a osobito u sudjelovanjima na međunarodnim skupovima koje je sama financirala. Objavljivala je do kraja života, ali poslije 1976. sve manje i manje, jer je imala zdravstvenih problema, pa su ju najviše radovali uspjesi sina Branka kao nastavnika filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Ostvarila je u mirovini još i veliku želju da posjeti Veronu i Firencu bila je oduševljena baštinom koju imaju ti gradovi iz vremena renesanse te je o viđenom često i rado pričala, a ja sam ju susretala često u Frankopanskoj ulici gdje je išla u crkvu.

3. ISTRAŽIVALAČKE TEME

Kao svestrana i dobro obrazovana ličnost, ali i izvanredan čovjek koji je svoje spoznaje bio voljan podijeliti s drugima, njezin opus može se podijeliti samo po temama, jer se često nakon duljeg vremenskog razdoblja vraćala na već objavljenu temu naišavši na novu dokumentaciju ili literaturu. Naime bez obzira gdje je radila doktorica Despot je preferirala neke teme kojima je bila zaokupljena čitav život i neke druge koje je radila iz obaveze, postižući u tome neku ravnotežu.

Bibliografije. Dr. Despot je vrlo sistematično pristupala svakom poslu i polazila je od prikupljanja literature i izvora.

⁹ M. DESPOT, Josip Matasović (Vrpolje, 18.VIII.1892. - Zagreb, 10. II. 1962), *Spomenica*, str. 3-32 i *Ista*, Pokušaj bibliografija radova Josipa Matasovića (1908-1955), *Spomenica*, str. 23-32. Dr. Despot je održala 1970. i predavanje o Matasoviću koji su objavljeni u novo pokrenutoj tiskanoj seriji Povijesnog društva Hrvatske. (vidi *Predavanja br. 1. Sekcije za ekonomsku povijest Povijesnog društva Hrvatske*, Zagreb 1970, 18 str).

¹⁰ M. DESPOT, Josip Matasović, n.dj., str. 22.

Radila je tako sistematski mnogo godina i njen svakodnevni jutarnji i poslijepodnevni boravak u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u čijoj blizini je stanovala urodio je značajnim rezultatima. Ona je crpila svoje spoznaje isključivo iz časopisa, novina i knjiga te je vjerojatno bila najbolji poznavalac starog knjižnog fonda Nacionalne i sveučilišne biblioteke ali je pratila i suvremenu znanstvenu literaturu i periodiku. Njezine bibliografije su i danas sigurno polazište istraživačima gospodarske i kulturne povijesti.

Dosta bibliografija dr. Despot je radila i za potrebe drugih. S J. Ravličem, upraviteljem Sveučilišne biblioteke u Zagrebu, radila je na bibliografiji Vladimira Nazora.¹¹ Objavila je bibliografiju Josipa Matasovića.¹² Načinila je prvi pregled knjiga i članaka o kulturnoj i političkoj prošlosti hrvatskog naroda do 1941. koje su objavljene u Hrvatskoj do 1951 godine.¹³ G. 1954. napisala je bibliografiju članaka s muzejskog i konzervatorskog područja na teritoriju Hrvatske od 1945. do 1954.¹⁴ kao i historijskih članaka za razdoblje od 1950. do 1953. i kasnije.¹⁵

Za *Rijeka Zbornik* objavila je 1953. bibliografiju primorskih novina i časopisa od 1843. do 1945 godinu.¹⁶

G. 1970. priredila je *Bibliography of Yugoslav historical periodicals in the period 1945-1966*.¹⁷

Izložbe. Dr. Despot je bibliografije objavljivala na početku, a izložbe obično na kraju istraživanja, odnosno u fazi kada je već mogla meritorno ocijeniti vrijednost institucije. Na ovim izložbama došla je do izražaja njena širina poznavanja kulturne i gospodarske povijesti. Radeći kao muzealac u Muzeju za umjetnost i obrt priredila je više izložbi, kao što je napisala i ogroman broj članaka za tekući tisak obradom malih tema a na način kako je to svojedobno radio povjesničar dr. Rudolf Horvat. Kroz te male teme, osobito dok je radila u Muzeju za umjetnost i obrt, ona je reklamirala muzej s predmetima iz predkomunističkog razdoblja bez obzira radi li se o knjigama, predmetima, etnografiji ili muzici. Prva je bila izložba stakla uz koju temu se vezala kada je radila u Muzeju za umjetnost i obrt, da bi kasnije proširivala svoje spoznaje na druge privredne grane od 18 do 20 stoljeća.

Posebnu pažnju javnosti privlačile u njene izložbe čijem je priređivanju pristupila nakon što je detaljno proučila povijest prvih gospodarskih izložbi u 19. stoljeću.¹⁸

Njena sklonost priređivanju izložbi došla je do izražaja prvi puta 1952., kada je prezentirala literaturu o Pavlu Ritteru Vitezoviću na izložbi ovog našeg velikog Senjanina u Zagrebu. Godine 1964. postavila je izložbu o Prvoj gospodarskoj izložbi u Zagrebu 1864. u Muzeju grada Zagreba.

Godine 1969. je zajedno s prof. Nikšom Stančićem priredila veliku izložbu o Počecima radničkog pokreta i industrije u Hrvatskoj u Povijesnom muzeju Hrvatske za koju izložbu je pribavila eksponate iz svih krajeva tadašnje socijalističke Jugoslavije, te tako ostvarila izložbu koja bi danas bila neponovljiva. Izražavam žaljenje što nije tiskan potpuni katalog sa slikama, već samo tekst od 134 stranice te izvanredno dobro dokumentirane izložbe koja je dokazivala našu industrijalizaciju do 1914 godine koja je pratila europske trendove. Te je godine održala u Povijesnom muzeju Hrvatske i predavanje o međunarodnim izložbama Hrvatske do 1910 godine.¹⁹

¹¹ M. DESPOT, J. RAVLIĆ, Pokušaj bibliografije Vladimira Nazora, *Ljetopis JAZU*, knj. 56, 343-390.

¹² M. DESPOT, Pokušaj bibliografije radova Josipa Matasovića (1908-1955), *Spomenica Josipa Matasovića (1892-1962)*, Zagreb 1972, 23-32.

¹³ M. DESPOT, Prilog bibliografiji Hrvatske. Izbor knjiga i članaka u vezi s kulturnom i političkom prošlošću hrvatskog naroda do 1941. izašlih na teritoriju N.R.H. od oslobođenja do 1951., *Nastava istorije u srednjoj školi*, Beograd, 1951, br. 4-5, 330-340.

¹⁴ M. DESPOT, Bibliografija članaka s muzejskog i konzervatorskog područja izašlih na teritoriju NR Hrvatske od 1945. do 1953., *Vjesnik muzejsko-konzervatorskih radnika NRH*, Zagreb 1954.

¹⁵ M. DESPOT, Bibliografija historijskih članaka izašlih na teritoriji N.R.H. od 1950. do 1953. godine, *Historijski pregled*, 1954, br. 3, 81-88; *Ista*, Prilog historijskoj bibliografiji NR Hrvatske. Izbor članaka i rasprava u razdoblju od 1955-1958., *Historijski pregled*, 1960, br. 1, 69-76.

¹⁶ M. DESPOT, Pokušaj bibliografije primorskih novina i časopisa 1843-1945., U: *Rijeka zbornik*, Zagreb 1953, 611-638. Ovaj rad tiskan je i kao posebni otisak 1954 godine.

¹⁷ Objavljeno u *Acta Iugoslaviae historica*, sv. 1, Zagreb 1970, 223-240.

¹⁸ M. DESPOT, Umjetno-obrtna proizvodnja Hrvatske na izložbi u Trstu 1887 godine, *Muzej primjenjene umjetnosti*, Beograd 1959, br. 5, 145-156.; *Ista*, Umjetno-obrtna proizvodnja Hrvatske na izložbi u Trstu 1882. godine, *Muzej primjenjene umjetnosti*, 1961, br. 5, 145-156.

¹⁹ M. DESPOT, Privreda Hrvatske na domaćim i međunarodnim izložbama do osnivanja Zagrebačkog zbora 1910. g. O nekim

Godine 1981. dr. Despot je priredila u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu izložbu *Ilustrirana knjiga XVII. stoljeća* te izdala katalog.²⁰ Otkrila je tako veliko i do tada nepoznato blago ove knjižnice, što je nažalost dovelo do krađe izvjesnih vrijednih grafika koje su tako nepovratno izgubljene za našu baštinu.

Do kraja svog života voljela je uređivati izložbe jer je u njenoj prirodi ležala potreba za javnim djelovanjem i prezentacijom. Voljela je i umjetnost i odlično ju je poznavala, pa je nakon umirovljenja otišla u Italiju uživajući u razgledavanju Verone i Firenze i drugih gradova renesanse.

Svoju zadnju izložbu priredila je o stopedesetoj obljetnici rođenja Izidora Kršnjavog (1845.-1995), potaknuvši time dalja istraživanja te je Kršnjavi danas vrlo cijenjena ličnost naše kulturne povijesti.

O gospodarskim izložbama dr. Despot je mnogo pisala, vraćajući se na tu temu i kod obrade biografija privrednika u Hrvatskoj, a držala je i brojna predavanja na tu temu koja su uvijek bila izvanredno dobro posjećena.²¹

Općeniti radovi o privredi. Doktorica Despot je odrasla u građanskom privrednom krugu te je po završetku studija uočila veliku prazninu koju je u povijesnoj literaturi ostavio potpuni nedostatak radova o povijesti privrede osamnaestog, devetnaestog i dvadesetog stoljeća. Radeći u Muzeju za umjetnost i obrt ona je posebnu pažnju posvetila proučavanju tog segmenta povijesti, koristeći se metodom koju je primjenjivao njen mentor dr. Josip Matasović. Cilj joj je bio da ukaže da Hrvatska u razvitku privrede nije gotovo ni u čemu zaostajala za zemljama srednje i zapadne Europe.

Već 1957 godine objavila je za potrebe srednjih škola a u izdanju Školske knjige izbor građe o privredi pod naslovom *Privreda Hrvatske XVII.-XIX. stoljeća* opremivši svaki izvor i svojim komentarom i bilješkama.²²

Veliku je našu zahvalnost zaslužila objavljivanjem podataka o privrednoj literaturi od 1848. do 1918. godine, objavivši to u prvom svesku Institutskog zbornika *Priloga za ekonomsku povijest* koji je izašao 1967. godine i koji je trebao biti veliki ekonomski zbornik na hrvatskim prostorima za gospodarsku povijest pod egidom Rudolfa Bićanića i Miroslove Despot.²³ Međutim nakon prisilnog odlaska dr. Franje Tuđmana iz Instituta za radnički pokret aktivnost Instituta je smanjena i ograničena, a reducirano i istraživanje ekonomske povijesti prije 1918. godine. Doktorica Despot je ograničena isključivo na rad u Centru za dokumentaciju Instituta s najavom njegovog ukidanja. te dalje izostaju informacije tog tipa.

Među najomiljenije teme dr. Despot treba ubrojiti proučavanje manufaktura u Hrvatskoj. Iako se tom temom bavio i dr. Rudolf Bićanić ona je, istražujući detaljnije i literaturu i arhivske izvore, došla do novih otkrića koji su govorili o silnim naporima Hrvatske u osamnaestom stoljeću da se i hrvatski prostor uklopi u proces osnivanja manufaktura, kao i u osnivanje prvih tvornica koji proces nalazimo u srednjoj Europi. Kratkotrajnost tih manufaktura nije bila samo zbog odnosa okolnog stanovništva prema stranim radnicima koji su dolazili kao stručnjaci, već i zbog porezne reforme Josipa II. koji je ograničio moć plemstva koje je jedino imalo kapital a i pravnu snagu za osnivanje tih manufaktura, premda ne treba zanemariti ni Napoleonske ratove koji su poništili trgovačke veze između sjeverne i južne Hrvatske. Započela je de-

političkim pojavama na prvim industrijskim izložbama na Rijeci 1899. i u Kopru 1910, *Predavanja Povijesnog muzeja Hrvatske*, sv. 17, Zagreb 1969, 15 str.

²⁰ M. DESPOT, *Ilustrirana knjiga XVII. stoljeća. Katalog izložbe*, Zagreb 1981, 27 str.

²¹ M. DESPOT, Nekoliko značajnih izložaka na obrtničkoj izložbi u Beču godine 1845., *Zbornik Muzeja Primenjene umetnosti*, Beograd 1962., br. 8, 125-136; M. DESPOT, *Tri domaće i međunarodne gospodarsko-privredne izložbe 1864-1873*, Zagreb 1970, 90-136. *Ista*, Nekoliko značajnih izložaka na obrtničkoj izložbi u Beču godine 1845, *Muzej primenjene umetnosti*, 1962, br. 8, 125-136. Godine 1967. u Institutu za radnički pokret započeo je projekt izrade monografije *Zagrebački velesajam*, i u taj posao bila je uključena M. Despot, M. Kolar i Bruno Bušić, ali od projekta nije se dalje odmaknulo zbog smjene vodstva Institutu. (M. KOLAR- DIMITRIJEVIĆ, Projekt povijesti Zagrebačkog velesajma iz 1967. godine. U povodu 90-godišnjice Velesajma. *Časopis za suvremenu povijest*, 31/1999, br. 2, 318-340). Danas se u Zagrebu bavi tom temom Goran Arčabić djelatnik Muzeja grada Zagreba.

²² U obliku scripta na 120 stranica pojavila 1965. proširena verzija ovog rada pod naslovom »Privredni razvoj Hrvatske u XVIII: i XIX. stoljeću s osvrtom na istovremeni privredni razvoj Evrope.

²³ M. DESPOT, Osvrt na štampanu građu i literaturu o gospodarskoj povijesti Hrvatske od 1850. do 1918. (Prilog gospodarskoj povijesti iz fondova zagrebačkih biblioteka), *Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske*, Zagreb 1967, 269-389.

taljno proučivši njemačku gospodarsku enciklopediju što se vidi iz njenog rada »Krünitzova 'Ekonomska enciklopedija' u evropskoj manufakturi 18. stoljeća.« kojom se bavila dulje vrijeme.²⁴ A onda je 1962. objavila knjigu *Pokušaji manufakture u Građanskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću*.²⁵ Ova monografija sadrži sva njena istraživanja o toj temi do tada, ali je objavljivala na tu temu i kasnije, te je njena obrada staklarstva u Hrvatskoj vjerojatno potpuno dovršena uključujući radove u Akademijinim izdanjima.²⁶ ali i u inostranim časopisima. U tu skupinu pripada i rad »Staklanu »Perlasdor« i njezin vlasnik markiz Perlas de Rialp«²⁷ Radeći u Muzeju za umjetnost i obrt na izvanredno bogatoj zbirci stakla, ali i komunicirajući s ostalim muzejskim ustanovama, dr. Despot je objavila rad »Nekoliko podataka o poslovanju i proizvodnji staklana u Jankovcu i Mirin dolu u 19. stoljeću,«²⁸ te više drugih radova o staklarstvu.²⁹

Objavila je 1956. i dva rada o staklani Zvečevo, a toj je staklani posvetila i svoj zadnji rad objavljen u godini smrti.³⁰ Detaljno je istraživala gotovo sve staklane u Hrvatskoj objavljujući rezultate svojih istraživanja u Zagrebu, Beogradu, Pragu i Beču. No najviše se usredotočila na istraživanje staklane Vilhelmine Kulmer u Osredku, te je tu temu obranila 1957. kao doktorsku disertaciju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.³¹ G. 1965. sudjelovala je s referatom o povijesnom razvoju manufakture stakla u Hrvatskoj na VIII. međunarodnom kongresu u Bruxellesu.³²

Obradivala je i druge manufakture. Pisala je o pannificini Franje Kuševića u Zagrebu.³³ Pisala je o manufakturi platna u Bakru u 18. stoljeću.³⁴ Bavila se proučavanjem povijesti rudarstva, osobito rudnika bakra u Rudama kraj Samobora, ali i Labinu.³⁵ Dr. Despot je ustanovila koje su manufakture osnivane na hrvatskim prostorima u 18. stoljeću, ističući da su ta istraživanja još uvijek na početku zbog nedostupnosti arhivskih dokumenata koji se nalaze u inostranim arhivima koji su hrvatskim povjesničarima bili često nedostupni. Svojim istraživanjem o manufakturama dr. Despot je utvrdila da su prvi osnivači manufakture u Hrvatskoj bili Španjolci ili Česi ili Nijemci, a svakako manufaktursti iz srednje Europe. Pomicanje početaka proizvodnje roba za jedno stoljeće i na području Slavonije i Hrvatske značajno je i mijenja sliku našeg manufakturnog razvitka. Detaljnim istraživanjem arhivskih izvora ona je korigirala i

²⁴ M. DESPOT, *Spomenica J. Matasovića*, n. dj., 61-72. Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu nema sve sveske te enciklopedije, a neki svesci su i stradali prilikom krađe grafika pred dvadesetak godina.

²⁵ M. DESPOT, *Pokušaji manufakture u Građanskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću. Građa za gospodarsku povijest Hrvatske*, izd. JAZU, Zagreb 1962, 96 str. Popularizirala je te do tada nepoznate manufakture i na europskom planu. Objavila je 1967. rad *Über die Entwicklung der Manufakturen in Zivil-Kroatien, Oesterreichische Osthefte, Wien 1967*, br. 5, 379-386. : *Ista*; *Über die Entstehung und Entwicklung der Manufakturen in Kroatien bis zum Jahre 1848.*, *Studia historiae oeconomiae*, Poznan 1969, br. 4, 141-156.

²⁶ Radove o staklanama objavljuje u akademijinim *Starinama*, ali i u raznim listovima i časopisima.

²⁷ M. DESPOT, Staklana »Perlasdorf« i njezin vlasnik markiz Perlas de Rialp, *Starine JAZU*, knj. 19, Zagreb 1959, 321-348.

²⁸ M. DESPOT, Nekoliko podataka o poslovanju i proizvodnji staklana u Jankovcu i Mirin dolu - Prilog povijesti staklarske proizvodnje u Slavoniji u XIX. stoljeću, *Zbornik Muzeja primjenjene umetnosti*, sv. 67. Beograd 1960-1961, 133-137. Pisala je o staklani u Mrzloj Vodici, Našičkoj Breznici, staklani u Sušici, Trakošćanu, staklanama Slavonije u Ivanovo polju, D.d. za hrvatsku industriju stakla. (*časopis Staklo, porculan, keramika (nemetali)*) 1960, 1961 i 1962.

²⁹ M. DESPOT, Das Glasproduktion in Kroatien im 18. und 19. Jahrhundert, *Alte und moderne Kunst*, 1959, br. 10, 20-23.: M. DESPOT, Česka staklana v. Chorvatsku, *Časopis společnosti preidel starožitnosti*, Prag, 1960, br. 1, 97-99. Objavljuje 1959. radove o hrvatskim staklanama u *Journal of Glass Studies*. Impresivan je njen broj članaka o staklarstvu, ali doktorska radnja nikada nije izašla u cijelosti iako sam ju svojedobno vidjela u Centru za dokumentaciju na Trgu maršala Tita br. 4.

³⁰ M. DESPOT, Staklana Zvečevo, njen postanak i razvoj, *Zbornik Muzeja primjenjene umetnosti*, Beograd, sv. 2, 1956, 99-110; *Ista*, Staklana Zvečevo, njen postanak, razvoj i prestanak (1842-1904), *Zlatna dolina*, 1, Požega 1995, 181-187. Uvijek se nanovo vraćala staklanama. Tako je 1963. objavila »Zanimljiv dokument o staklani Zvečevo iz godine 1848. *Kemija u industriji*, Zagreb 1963, br. 7, 538-539.

³¹ Objavljen je samo kraći pregled rada te staklane u radu *Staklana Osredek. Njen postanak, razvoj i prestanak*, Zagreb 1968. kao 11-i svezak *Predavanja Povijesnog muzeja Hrvatske*.

³² Izlaganje je održala na njemačkom jeziku te je taj tekst objavljen u materijalima Kongresa.

³³ M. DESPOT, Zagrebačka »Pannificina« Franje Kuševića, *Starine JAZU*, knj. 50, Zagreb 1960, 159-199.

³⁴ M. DESPOT, Nekoliko podataka o manufakturi platna u Bakru u XVIII. stoljeću, *Starine JAZU*, knj. 52, 299-308.

³⁵ M. DESPOT, O rudniku Rude; *Ista*, O štrajkovima labinskih rudara do Prvoga svjetskog rata, *Labinska republika 1921 godina*, *zbornik*, Rijeka 1972, 57-80.

neka navode koje je iskazivao tada jedan od vodećih ekonomskih povjesničara Rudolf Bićanić.³⁶ Objavila je 1969., lijepi rad o Magdalenićevoj manufakturi peći u Križevcima.³⁷

Povijest trgovine. Trgovina je prethodila ali i pratila manufakturno i industrijsko vrijeme u Hrvatskoj pa je doktorica Despot obraćala posebnu pažnju na uvezenu ali i u Hrvatskoj proizvedenu robu. Nije se direktno bavila ilirskim pokretom, ostavljajući tu veliku temu drugim istraživačima, ali svojim radovima nadopunjuje ovu temu. Njena studija »U putničkoj kočiji od Karlovca do Varaždina godine 1846.« (Zagreb 1962), ukazuje na stari put od njenog rodnog grada do mora, koji se danas može s teškom mukom pratiti nakon što je Ljudevit Farkaš Vukotinović spojio modernom cestom Križevce sa Zagrebom, skrativši tako put između ova dva županijska središta. Bavila se i šumarskim stručnjakom Ferdinandom Sporerom,³⁸ te sisačkom gradonačelnikom ali i važnim gospodarskim piscem Franjom Lovrićem.³⁹ Povodeći se za Matasovićem napisala je rad »Josip Tömör, zagrebački trgovac, obrtnik i manufakturnista.«⁴⁰ Svakako je zanimljivo da nije pisala o cehovima, kao što nije nikada posebno pratila ni prilike u agraru bilo da se radi o seljaštvu ili plemstvu. Naime bila je svjesna da trgovina a ne cehovi prethode razvoju manufakturna i industriji i da su pokretači uglavnom stranci, kako Židovi tako i Slovenci, Česi, Nijemci i dr. No nije zanemarivala pojedine pripadnike plemstva ako su oni bili nosioci gospodarskog ili kulturnog napretka.

Istražujući Mažuranićevo vrijeme došla je do zanimljivih spoznaja o trgovini Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom.⁴¹

Radovi o povijesti industrije. Istraživanje manufakturna neminovno je moralo uputiti dr. Despot na istraživanje trgovine i industrije Hrvatske u 19. stoljeću. Bavila se godinama traženjem podataka o proizvodnji u Hrvatskoj, ali nije stigla povezati mnoge detektirane podatke za razvoj pojedinih grana industrije kako zbog kratkotrajnosti rada mnogih poduzeća, ili njihove fragmentarnosti, ali pronađeno i istraženo može znatno olakšati a i olakšalo je istraživanja drugih povjesničara, ponajviše dr. Igora Karamana, dr. Agneze Szabo, dr. Dragutina Feletara, dr. Iskre Iveljić i drugih. Uspjela je samo razdoblje od 1860-1879 uobličiti interdisciplinarni i monografski, ali ni tada nije se bavila agrarom, plemstvom ni vojnom poviješću.

Godine 1960. objavila je rad »Odras privrede u zagrebačkoj stručnoj publicistici druge polovine 19. stoljeća.«⁴² Bavila se tvornicama duhana u Zagrebu, Senju i Rovinju u kojima je nalazila zaposlenje ženska radna snaga.⁴³

U Povijesnom muzeju Hrvatske priredila je 1969. zajedno sa dr. Stančićem već spomenutu izložbu o industrijalizaciji Hrvatske. Ova je izložba bila nešto novo jer je Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji dodjeljivala značajnu ulogu u industrijskom razvitku širih prostora, pa i Srijema i Istre, a materijal za izložbu bio je tegotno sakupljen iz mnogih muzeja. Katalog nažalost nije nikada objavljen i originali - izloženi na izložbi su vraćeni muzejima i tako smo zauvijek izgubili spoznaju o cjelokupnoj industrijalizaciji hrvatskih zemalja u 19. stoljeću, dakako bez Bosne. Nikada više nije priređeno nešto slično, premda se danas može virtualno izvršiti rekonstrukcija na osnovu kataloga pisanog na pisaćem stroju, ali je određeni slikovni materijal vjerojatno zauvijek izgubljen.

³⁶ Bićanić navodi u svojoj knjizi o manufakturama da je tvornica šibica u Osijeku osnovana 1858., a dr. Despot je utvrdila da je osnovana 1856.

³⁷ M. DESPOT, Križevačka manufakturna peći i suđa u XVIII: st., *Historijski zbornik*, XIII, Zagreb 1960, 209-214.

³⁸ M. DESPOT, Franjo Ferdinand Šporer, zagovornik gospodarskog napretka Hrvatske u vrijeme Ilirizma, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb 1973, br. 3, 242-258.

³⁹ M. DESPOT, Razmatranje Franje Lovrića o podizanju trgovine u Hrvatskoj za vrijeme Ilirizma, *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije*, Zagreb 1984, 199-221.

⁴⁰ J. DESPOT, Josip Tömör, zagrebački trgovac, obrtnik i manufakturnista, *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 3, 1963, 107-116.

⁴¹ M. DESPOT, Prilog proučavanja trgovine Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom 1873-1880, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu*, 11-12, 1975, 237-244.

⁴² *Iz starog i novog Zagreba*, Zagreb 1960., sv. 2, 239-253.

⁴³ M. DESPOT, Nekoliko podataka o postanku Tvornice duhana u Zagrebu godine 1869., *Iz starog i novog Zagreba*, sv. 4, Zagreb 1968., 241-250.; Tvornica duhana u Senju. Njen postanak, razvoj i prestanak rada (1894-1945), *Senjski zbornik*, 1, *Senj 1966. i 6, 1975*, 407-420.; Pisala je i o drugim tvornicama duhana, osobito senjskoj, rovinjskoj.

Zaposlenjem u Institutu za historiju radničkog pokreta koji je imao najstariju sekciju pod nazivom »Socijaldemokracija u Hrvatskoj« dr. Miroslava Despot kao da je dobila novu snagu, jer joj je dobra financijska situacija Instituta u tom vremenu omogućavala sudjelovanje na međunarodnim znanstvenim skupovima. Kao je sudjelovala na Sedmom međunarodnom kongresu u Bruxellesu 1965. s referatom o staklu, te 1966. u Budimpešti s referatom o izvorima za agrarnu povijest 19. stoljeća u Hrvatskoj, kao i u Berlinu s referatom o istraživanjima JAZU. Odlazi i na druge kongrese te izlaže svoje spoznaje o staklarstvu, rudarstvu i proizvodnji u Hrvatskoj. Tuđman nije kočio njen široki interes, jer je i sam želio da Institut za radnički pokret proširi svoja istraživanja na sve povijesne teme i sve hrvatske zemlje. Dr. Despot se je brzo prilagodila Institutu i njegovim potrebama a zahvaljujući svojoj velikoj radnoj energiji radila je na više kolosijeka promovirajući tako znanstvenu aktivnost Instituta koja se je tek razvijala. Pisala je o radničkom pokretu od 1871 do 1914, a 1967. je objavila veliki rad o štrajku tvornice Bothe i Ehrman 1900. i 1902. godine.⁴⁴ Obradila je i prilike u zagrebačkoj tvornici koža.⁴⁵ Kao suradnik Instituta sudjelovala je na znanstvenom skupu Prvo radničko društvo u jugoslavenskim zemljama u Osijeku 1969, te je objavila u zborniku skupa rad »Obrtničko društvo u Zagrebu 1861-1869.«⁴⁶

Sistematski je prikupljala sve što se odnosilo na industriju Hrvatske. Njen rad *Osvrt na štampanu građu i literaturu o gospodarskoj povijesti Hrvatske od 1850. do 1918. (Prilog gospodarskoj povijesti Hrvatske iz fondova zagrebačkih biblioteka)*⁴⁷ i danas služi kao izvoriste svih istraživanja o gospodarstvu do 1918. godine. No želeći ove podatke upotpuniti izvornom građom napisala je i rad kojemu je 15. svibnja 1968. dala naslov »Pokušaj kronologije manufakturnih i ovećih industrijskih poduzeća na teritoriju SR Hrvatske od 1800-1918. godine, pisan na osnovu podataka iz novina i arhiva. Meni je doktorica Despot poklonila jednu kopiju ovog rada koji ima 174 kartica pisanih pisanim strojem s posvetom »Srdačno u prijateljstvu Fricika«, a ja sam kopiju dala M. Švabu nadajući se da će ovaj taj materijal objaviti, ali do toga nije došlo zbog smrti Švaba, te je objavljena samo njena bibliografija.⁴⁸

Doktorica Despot je očito mislila obrađivati mnoge gospodarske teme Hrvatske od 1850. do Prvoga svjetskog rata po razdobljima. Na to ukazuje rad *Osvrt na štampanu građu i literaturu u vrijeme Bachova apsolutizma* objavljen 1967 godinu.⁴⁹ Međutim poslije odlaska dr. Tuđmana iz Instituta prvo su zaustavljena gotovo sva ekonomska istraživanja i obustavljeno dalje izlaženje svezaka *Priloga za ekonomsku povijest*. I broj istraživača u Sekciji za povijest 19. stoljeća u Institutu smanjen je na svega dvije osobe, a dr. Despot je radila do umirovljenja 1973. kao voditeljica Centra za naučnu dokumentaciju, koji centar je formirala uz pomoć desetak suradnika, te je on bio izvor izvanredno dobrih podataka za pisanje povijesti 19. i 20. stoljeća u vrijeme kada nije bilo interneta i Google-a. U Centru su suradnici bili podijeljeni po razdobljima, te su tu radili Zvonimir Berger, Slobodan Žarić, Sonja Sigetlija, ali i velik broj drugih suradnika koji je kasnije prešao u druge sekcije ili je sam napustio Institut.

Iako zaposlena na tim poslovima koji spadaju u pomoćne poslove povijest dr. Despot nije odustajala od onog što je namislila. Objavila je 1970. monografiju *Industrija građanske Hrvatske 1860.-1873.* kao prvu knjigu u seriji Monografija Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske.⁵⁰ U ovoj knjizi koja pored uvodne napomene sadrži šest četiri velika tematska poglavlja obrađeni su svi elementi koji se odnose na industriju građanske Hrvatske. Prvo poglavlje nosi naziv »Opći razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti građanske Hrvatske i u njemu je dan kratak pregled političko-socijalnog i ekonomskog razvoja,

⁴⁴ M. DESPOT, Nekoliko dokumenata o štrajkovima stolarskih radnika u tvornici Bothe i Ehrmann godine 1900. i 1902. u Zagrebu, *Putovi revolucije*, br. 9, 1967, 197-233.

⁴⁵ M. DESPOT, Nekoliko podatka o prilikama u zagrebačkoj tvornici koža 70-ih godina 19 stoljeća, *Historijski zbornik*, XXIX-XXX, Zagreb 1977, 377-383.

⁴⁶ M. DESPOT, Obrtničko društvo u Zagrebu 1861-1869., *Materijali naučnog skupa 'Prvo radničko društvo u jugoslavenskim zemljama Osijek 1967'*, Slavonski Brod 1969, 227-240. Rado je pisala i o vatrogasnim društvima.

⁴⁷ M. DESPOT, *Osvrt na štampanu građu i literaturu o gospodarskoj povijesti Hrvatske od 1850. do 1918.* Prilog gospodarskoj povijesti iz fondova zagrebačkih biblioteka, *Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske*, 1, Zagreb 1967, 269-389.

⁴⁸ Mladen ŠVAB, *Biobibliografija Miroslave Despot*, *Arhivski vjesnik*, 40/1997, 333-374.

⁴⁹ *Osvrt na rad Zagrebačke Trgovačke komore i Gospodarskog društva u Zagrebu u vrijeme Bachova apsolutizma*, *Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske*, 1, Zagreb 1967, 27-69.

⁵⁰ M. DESPOT, *Industrija građanske Hrvatske 1860-1873.*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1973. str. 1-238.

povijest željeznica, putova i rijeka, zatim razvitak kreditnih zavoda, povijest Zagrebačke trgovačke komore i Obrtničkog društva u Zagrebu. U drugom poglavlju obrađena je privredna publicistika Hrvatske s posebnim osvrtom na djelovanja Ante Jakića, izdavača i vlasnika časopisa *Sidro*. U trećem poglavlju obrađene su domaće i međunarodne gospodarske privredne izložbe od 1864. do 1873. godine, pa i velika zagrebačka Dalmatinsko-hrvatsko-slavonska izložba u koje poglavlje je ugradila niz svojih ranijih manjih radova.⁵¹ U četvrtom se navode konkretne činjenice početne industrijalizacije Hrvatske po industrijskim granama. Recenzenti ove knjige su dr. Igor Karaman i dr. Ivo Vinski, u vrijeme izdavanja knjige vodeći ekonomski povjesničari. Ova knjiga je i danas nezaobilazna monografija svih povijesnih ekonomskih radova za vrijeme i danas služi kao temelj svih ekonomskih istraživanja a nastavlja se na djelo Rudolfa Bićanića *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750.-1860.*, koje je izašlo 1951. godine. Doktorica Despot je naglasila da svoj rad smatra samo prilogom daljim istraživanjima, što se desilo kroz radove dr. Igora Karamana, dr. Agneze Szabo, dr. Mirjane Gross, dr. Iskre Iveljić i dubinska istraživanja drugih istraživača s time da je Despotična monografija ograničena na građansku Hrvatsku zadirući vrlo rijetko u područja koja su bila do 1882. Vojna krajina, U tom vremenu izostavljala je i osvrt na Dalmaciju koja je bila pod Carevinskim vijećem, kao i na Istru.

Godine 1979. objavila je monografiju *Industrija i trgovina građanske Hrvatske 1873.-1880.* 52. Bilo je to vrijeme bana Ivana Mažuranića i to je zapravo prva monografija u kojoj je konkretizirano cjelokupno kulturno odnosno gospodarsko djelovanje ovog prvog bana pučanina u Hrvatskoj o kojem su kasnije pisali mnogi povjesničari i pravници. Dr. Despot je na ovoj knjizi radila više godina, pa je već 1975. objavila dio tog rukopisa u drugom svesku *Acta oeconomica*, 53 a dugo je vremena tražila izdavača, jer je Institut za radnički pokret gotovo potpuno obustavio svoju izdavačku aktivnost. No nema sumnje da obje ove knjige imaju trajnu vrijednost i svrstavaju dr. Despot među naše najistaknutije povjesničarke.

Ukazala je na važnost reklame te je o tome govorila i na međunarodnom planu.⁵⁴

Teme iz industrijske problematike dr. Despot je obrađivala i regionalno što se iz ovog rada vidi samo djelomično te treba posegnuti za bibliografijom Mladena Švaba.

Zagreb je dakako bio nezaobilazna tema i isprepletenost svega čime se dr. Despot bavila sa Zagrebom je neminovna. Zagreb je bio u 19. stoljeću politički a onda je postao i prometni i privredni centar. Rad »Industrija Zagreba u drugoj polovici XIX. stoljeća. Prilog privrednoj povijesti Zagreba u XIX. stoljeću,« iz 1974. ukazuje da je odustala da nastavi svoja istraživanja do kraja devetnaestog stoljeća, ali je smatrala svojom dužnošću da svoje spoznaje prenese javnosti što je onda mogla iskoristiti dr. Lelja Dobronić i dr. Snješka Kneževići te osobito dr. Iskra Iveljić.⁵⁵

4. RADOVI VEZANI UZ VRIJEME ZAGREBAČKOG BISKUPA MAKSIMILIJANA VRHOVCA

Vrhovac kao zagrebački nadbiskup koji je pokrenuo čuvanje vrijedne baštine, ali i vodio značajne akcije oko osnivanja zagrebačke bolnice u vrijeme Napoleonovih ratova privukao je pažnju dr. Despot svojim dnevnikom još dok je bila studentica. Dnevnik pisan na četiri jezika a dr. Despot kao poliglot najdublje je došla u odgonetavanju enigmi u tom Dnevniku radi takvog Vrhovčevog pisanja. Ona je

⁵¹ Tako na pr. M. DESPOT, O nekim predmetima »umjetno-obrtne« proizvodnje na gospodarskoj izložbi u Zagrebu godine 1864., *Muzej primenjene umjetnosti*. Beograd, br. 9-10/1965, 109-117.

⁵² M. DESPOT, *Industrija građanske Hrvatske za banovanja Ivana Mažuranića 1873-1880.*, (ur. Vladimir Stipetić), Izd. JAZU, 297 str. Prikaze te vrijedne monografije su dali D. Pavličević u *Historijskom zborniku*, 1980-1981, 393-395. i Mira Kolar-Dimitrijević u *Časopisu za suvremenu povijest*, 1980, br. 3, 166-169.

⁵³ M. DESPOT, *Industrija građanske Hrvatske za banovanja Ivana Mažuranića 1873-1880.*, *Acta oeconomica*, II, Zagreb 1975, s 97-116.

⁵⁴ M. DESPOT, Zagrebačka novinska reklama kao izvor primenjene umjetnosti u Hrvatskoj u XIX. stoljeću, *Muzej primenjene umjetnosti*, Beograd, br. 16-17, j1973, 107-120.

⁵⁵ M. DESPOT, *Industrija Zagreba u drugoj polovici XIX. stoljeća, Iz starog i novog Zagreba*, 5, 1974, 165-176.; Ista, Nekoliko prijedloga daljnjem istraživanju naše ekonomske povijesti, *KAJ*, 1974, br. 2, 37-39.

1955. pisala o tom dnevniku, vraćajući se više puta na tu temu.⁵⁶ Izradila je i prvu bibliografiju radova o Vrhovcu i žarko je željela čitav život da priredi Dnevnik M. Vrhovca za tisak, jer je najbolje poznavala Vrhovčevo vrijeme.⁵⁷ Nažalost Dnevnik je objavljen 1987. u redakciji dr. Dragutina Pavličevića i s njegovim predgovorom, i s vrlo oskudnim bilješkama u odnosu na materiju, s time da drugi svezak nikada nije izašao, jer se pokazalo da u prvom svesku nedostaje niz objašnjenja o ličnostima koje se u njemu spominju, a za koje je podatke prikupila i znala samo dr. Despot. To poznavanje dr. Despot je djelomično dokazala izradom niza manjih biografija koje su objavljene u *Hrvatskom biografskom leksikonu*. Njena bibliografija radova o biskupu Maksimilijanu Vrhovcu izvanredno je poslužila dr. Pavličeviću i drugima kada su priređivali Dnevnik za objavljivanje.

Radovi o ilircima. Nezaobilazna ličnost ilirskog vremena bio je dakako Janko Drašković, pa je održala 1970. o njemu jedno predavanje priključivši se tako obilježavanju 200 godišnjici rođenja ovog glasovitog Ilirca koji je prvi sastavio gospodarskih program za širi hrvatski prostor,⁵⁸ a bavila se i drugim članovima ove glasovite obitelji.⁵⁹

Radovi o tiskarstvu. Nije se posebno bavila pokretačem ilirskog pokreta Ljudevitom Gajem, ali je kroz analizu tiska u ilirsko vrijeme mnogo pomogla cjelokupnom sagledavanju vremena preporoda.⁶⁰ Istraživala je početke novinarstva, idući tragom povijesni novinstva Josipa Horvata.⁶¹ Dakako za današnje vrijeme kada je novinarstvo poseban predmet na nekim sveučilištima Despotičini radovi su ugrađeni u veće cjeline.⁶²

Interes za to vrijeme nije mogao proći bez detaljnog proučavanja kalendara i novina, a tu je dr. Despot izvršila velik posao, pišući manje članke o raznim temama za koje je podatke nalazila u novinama. Pisala je o Dragutinu Rakovcu i njegovom *Kolendaru za puk*. Često je spominjala u svojim radovima Ivana Kukuljevića Sakcinskog, kao značajne i vrlo složene ličnosti koji je osnovao Društvo za povjesnicu jugoslavensku.⁶⁴

Radovi o židovskim privrednicima. Dr. Despot surađivala sa židovskim institucijama u istraživanju holokausta. No mnogo je veću pažnju posvećivala njihovoj privrednoj djelatnosti, napisavši o tome niz članaka za enciklopedije te se na taj način odužila svojoj židovskoj zajednici. Ona je istražila djelovanje zagrebačkog veletrgovca i manufakture Jakoba Weiss (1764-1835)⁶⁵ Prva je objavila potpunu biografiju Jacquesa Epsteina (1822-1859), osnivača Društva čovječnosti.⁶⁶ Proučavala je angažiranje Židova u izdavačkoj aktivnosti Hrvatske koji su zaslužni da je gotovo svako mjesto u Banskoj Hrvatskoj izdavala u drugoj polovici 19 stoljeću svoje novine.

⁵⁶ M. DESPOT, Kulturno-historijski značaj 'Diariuma' Maksimilijana Vrhovca, *Bulletin JAZU*, Zagreb 1955, I, 89-91.; *Ista*, Das Tagebuch des Kroatischen Bischof Maksimilijan Vrhovac, *Scripta manet*, Basel, 1958, br. 4, 21.; *Ista*, Maksimilijan Vrhovac, *Naše teme*, 1972, br. 7-8, 1136-1148.

⁵⁷ M. DESPOT, Dnevnik Maksimilijana Vrhovca kao izvor za historiju zdravstva u Hrvatskoj početkom XIX stoljeća, *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, 1-2/1966, 17-25.

⁵⁸ M. DESPOT, gospodarske i trgovačke prilike u Hrvatskoj u vrijeme ilirizma. U povodu 200-godišnjice rođenja Janka Draškovića, *Predavanja br. 21 Povijesnog muzeja Hrvatske*, Zagreb 1970., 9 str.

⁵⁹ M. DESPOT, Nekoliko podataka o privrednim akcijama grofa Ivana VIII Draškovića i njegova sina Janka, *KAJ*, 19972, br. 11, 47-52.; *Ista*, Slolbodnar - grof Juraj Drašković, izdavač časopisa 'Misli iz Švicarske', *KAJ*, 1972, br. 11, 27-81.

⁶⁰ M. DESPOT, Suvremeno zagrebačko novinstva i suvremenici o Ljudevitu Gaju u povodu njegove smrti 1872, *KAJ*, 1972, br. 10, 17-32.

⁶¹ M. DESPOT, Od »Biča« do »Sidra«, *KAJ*, 1973, br. 3, 52-68.; *Ista*, Socijalne teme na stranicama Gajevih novina 1847., *Naše teme*, 1973, br. 5, 977-987. Pisala je o prvim kalendarima : M. DESPOT, O 'Crvenom kalendaru' promicatelju kraljice 'Znanje je moć?', *KAJ*, 1973, br. 12, 62-73. Pisala je i o humorističkim listovima Vragolanu itd- U tim radovima donijela je mnoštvo novih detalja.

⁶² Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske: 1771-1939*, Zagreb 1962; Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ, *Povijest novinarstva. Kratak pregled*, Izd. Sveučilište Sjever, Zagreb 2015.

⁶³ M. DESPOT, Dragutin Rakovac i njegov 'Kolendar za puk', *KAJ*, 1975, br. 12, 33-44.

⁶⁴ M. DESPOT, Uz 115 godišnjicu »Društva za povješnicu jugoslavensku« preteče Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, *Bulletin JAZU*, 1965, br. 1-3, 1-10.; *Ista*, Ivan Kukuljević Sakcinski, Varaždinske vijesti, br. 1127 od 7. VII. 1966, str. 6.; *Ista*, Ivan Kukuljević Sakcinski i njegov rad u okviru »Društva za povješnicu jugoslavensku«, *Predavanja Povijesnog muzeja Hrvatske*, sv. 3, 14 str.

⁶⁵ M. DESPOT, Jakob Weiss zagrebački veletrgovac i manufakture, *Jevrejski almanah*, Beograd 1961-1962, 42-57.

⁶⁶ M. DESPOT, Jacques Epstein., *Život i rad, (1722-1859)*, *Jevrejski almanah*, 1964, 82-91.

Preko enciklopedija obradila je mnoge privrednike i ugledne kulturne radnike židovske narodnosti. Suradivala je i sa Židovskom općinom, te je za Arhiv u Jeruzalemu ekscerptirala članke o zločinima počinjenima nad Židovima u vrijeme Drugoga svjetskog rata, a prof. Branko Polić, urednik *Novog Omanuta* imao je o njoj visoko mišljenje.

Radovi o Istri. Istra i Hrvatsko Primorje bili su posebna ljubav dr. Miroslove Despot. Rado je boravila u obiteljskoj vili u Novom Vinodolu gdje joj je živjela majka, te je redovito tamo provodila ljetne praznike, a i sama se poslije umirovljenja jedno vrijeme povukla u Vinodol iz obiteljskih razloga. Dr. Despot je pratila historiografiju za ta područja.⁶⁷ Suradivala je sa znanstvenim institucijama u Rijeci i Istri te je objavljivala u *Riječkoj Reviji* 1952 godine članke o Adamiću, riječkom trgovačkom društvu, putopiscu Johannu Georgu Kohlu, Valvazorovom opisu Rijeke, a 1953. piše o pisanju Francuza Charlesu Yriarteu o slavenstvu Istre. Prva je napisala rad »Historijat trgovačkih putova između Rijeke i zaleđa u XVIII. i XIX. stoljeću«⁶⁸ Nije prošla gotovo niti jedna godina da nešto ne napiše za Istru ili Primorje. »Literatura o Istri« izašla joj je 1954.⁶⁹ Godine 1975. objavila je rad »Razvojni put privrede u Istri od sredine 19. stoljeća do početka 20. stoljeća«.

U 1955. više puta sudjeluje u emisijama zagrebačkog radija, pa je na radiju govorila o Istri, a ta njena predavanja objavljena su u publikaciji *Radio u školi*. Rad »Radiša« obrađuje senjski časopis u kojem surađuje Ladislav Polić i Sebastijan Cihlar.⁷⁰ Pratila je i produkciju u Dalmaciji preko časopisa koje je izdavala Akademija. Rad »Strani putnici u Zadru u XIX. stoljeću«⁷¹ prethodi opširnim istraživanjima drugih istraživača na tu temu. Napisala je prvi rad o radu Trgovačke komore u Senju krajem 19. stoljeća,⁷² a pisala je u dva navrata i o senjskoj tvornici duhana.⁷³

Radovi o Varaždinu. Dr. Despot nije mnogo pisala o svojem rodnom gradu, ali njen interes za Hrvatsko Zagorje, a osobito za Varaždin i Krapinu je stalan. Prvi veći rad o rodnom gradu napisala je 1964. pod naslovom »O privredi grada Varaždina u prvoj polovini XIX. stoljeća.«⁷⁴ Proučila je veze Varaždina s Karlovcem 1848. godine uz zaobilaženje Zagreba. G. 1961. počeo je izlaziti i *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin* pa od tada dr. Despot prati taj časopis. Pisala je o statutu varaždinskog »Društva čovječnosti« iz 1830. uočavajući zdravstveni karakter ovog statuta.⁷⁵ Radeći u Institutu za radnički pokret objavila je rad »Što je pisala zagrebačka »Sloboda« 1892-1895. godine o položaju radništva u Varaždinu i okolici od 1892. do 1895.godine.⁷⁶

Radovi o Slavoniji. Nakon odlaska dr. Tuđmana iz Instituta dr. Despot počela je intenzivnije surađivati s regionalnim muzejskim ustanovama. Za Prvi znanstveni Sabor Slavonije i Baranje u Osijeku 1970. napisala je rad »Ekonomsko-historijski razvoj Slavonije unutar njenog manufakturnog i industrijskog procesa u XVIII i XIX. stoljeću«, iskoristivši dobrim dijelom svoja ranija istraživanja o manufakturama.⁷⁷ Objavila je i rad »Slavonija na gospodarskoj izložbi u Zagrebu godine 1864.«⁷⁸

⁶⁷ *Pazinski memorijal*, 5, 1975, 93-135.

⁶⁸ M. DESPOT, Historijat trgovačkih putova između Rijeke i zaleđa u XVIII. i XIX. stoljeću, U: *Rijeka zbornik*, Zagreb 1953, 123-132.

⁶⁹ M. DESPOT, Literatura o Istri, *Historijski pregled*, 1954, br. 1, 76-79.

⁷⁰ M. DESPOT, »Radiša« senjski časopis, *Riječka revija*, 1955, br. 1-2, 54-55.

⁷¹ M. DESPOT, Strani putnici u Zadru u XIX. stoljeću, *Zbornik Zadar*, Zagreb 1964, 731-735.

⁷² M. DESPOT, Nekoliko podataka o postanku i radu Trgovačke komore u Senju krajem 19. stoljeća, *Senjski zbornik*, 1/1965, 225-231.

⁷³ M. DESPOT, Tvornica duhana u Senju. Njen postanak, razvoj i prestanak rada (1894-1945), *Senjski zbornik*, 2, 1966 i 6, 1975, 407-420.

⁷⁴ M. DESPOT, O privredi grada Varaždina u prvoj polovini XIX. stoljeća, *Zbornik Historijskog instituta JAZU u Zagrebu*, 5, Zagreb 1964, 107-124.

⁷⁵ Statut »Društva čovječnosti« iz 1830.. Prilog prošlosti zdravstva u Varaždinu početkom XIX stoljeća, *Liječnički vjesnik*, Zagreb, 1966, br. 4, 414-416.

⁷⁶ Ove podatke objavila je 1966. u *Varaždinskim vijestima za 1982 i 1983, odnosno u Vjesniku muzealaca Hrvatske za 1984 i 1985 godinu*, upotpunjavajući radove Mirka Androića.

⁷⁷ M. DESPOT, Ekonomsko-historijski razvoj Slavonije unutar njenog manufakturnog i industrijskog procesa u XVIII. i XIX. stoljeću, *Prvi znanstveni sabor Slavonije i Baranje*, Osijek 1970., 245-282.

⁷⁸ M. DESPOT, Slavonija na gospodarskoj izložbi u Zagrebu godine 1864., *Materijali naučnog skupa 'Prvo radničko društvo u jugoslavenskom zemljama'*, Slavonski Brod 1969, 25-43..

Pabirci. Dr. Despot poznata je kao autor velikog broja članaka u enciklopedijama koje su izlazile poslije Drugoga svjetskog rata u Zagrebu. Napisala je mnoštvo jedinica u svih šest svezaka *Pomorske enciklopedije* od 1954. do 1983., koja enciklopedija je izazvala veliku pažnju svjetske javnosti te su objavljena dva izdanja. Pisala je članke u mnogim glasilima popularizirajući gospodarsku i kulturnu povijest i miješajući tako svijest ljudi o Hrvatske. Mnogo je članaka dr. Despot objavljeno u *Enciklopediji Jugoslavije*, kako u prvom ako i u drugom izdanju. Pišući te biografije o ljudima i lokalitetima ona je stvarala podlogu drugim povjesničarima za sinteze. Stoga su biobibliografija dr. Despot od Mladena Švaba kao i njezini »Osvrti« na gospodarske izvore nezaobilazan izvor za svakog ekonomskog povjesničara. Koliko znam i danas se još u pripremanju novih svezaka *Biografskog leksikona* računa s ranije napisanim člancima dr. Despot. Zanimljivi su njezini prilozi u *Enciklopediji likovne umjetnosti*. Suradivala je s Leksikografskim zavodom pri izradi Kataloga, pa je na taj način mnogo doprinijela kvaliteti edicija Leksikografskog zavoda jer po svojoj prirodi bila je enciklopedista. Pisala je i o povijesti vatrogasnih društava.

5. ZAKLJUČAK

Dr. Despot bila je povjesničar, muzealac, bibliograf, arhivist, povjesničar umjetnosti. U vremenu kada nije bilo informatičkih pomagala ona je bila svestrani informator za povijesne teme. Svojim pristupom istraživanju gospodarske i kulturne povijesti od 18 do 20 stoljeća, s oslonom na pouzdane izvore, ona je obavila pionirski posao na području gospodarske povijesti pri čemu treba napomenuti da nije imala sklonosti za agrarnu ali ni vojnu povijest, ali je jako uvažavala geografiju. Doktorica Despot je tijekom svojeg radnog vijeka obavila veliki posao, »rujući izvore rukama« u vremenu kada nije bilo niti najosnovnijih uvjeta ni organizacije za sistematsko istraživanje povijesti. Moglo bi joj se ponešto i prigovoriti upravi radi izbjegavanja sudova o političkoj povijesti, no mislim da to ona nije radila iz neznanja već namjerno svjesna kako je politika a osobito nacionalistička upropastila mnoge poduzetnike. Zalagala se za slobodu istraživanja i bila veliki protivnik cenzuriranog pristupa povijesnim temama. No Savezni zakon iz 1957. o organizaciji naučnog rada i pod upravom Savjeta za naučni rad NR Hrvatske tražio je upravo to, tj. planski i kontrolirani pristup povijesti pod vodstvom Sveučilišta i Jugoslavenske akademije.⁷⁹ Ona nije prihvaćala nikakva ograničenja osim onih koje je sama stvorila. Iako su joj stoga uvjeti rada bili jako skućeni, čak siromašni, vezani na olovku i papir i Mercurov pisaći stroj, ona ipak uspjela napisati velik broj radova trajne vrijednosti i popunila veliku prazninu u mladoj znanosti kakva je bila gospodarska povijest Hrvatske. Otvorila je mnoge teme i probleme, ukazujući potrebu njihovog povezivanja u cjelinu i tako omogućila povjesničarima sadašnjice da dođu bliže velikoj sintezi hrvatske povijesti kakav pokušaj nalazimo kod Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Matice Hrvatske i drugih izdavača koji su zadnjih nekoliko godina izdali prekrasne i dobro opremljene sinteze. Često se vraćala na već obrađene teme, nakon što bi pronašla nove podatke te ih tako objavljivala kao nove spoznaje, ali je rado neke teme više puta publicirala gotovo neizmijenjene, smatrajući ih važnima za gospodarsku prošlost, pa su ju neki - pozivajući se na njena javna predavanja - svrstavali među publiciste odričući njenim radovima znanstveni karakter što nikako ne stoji. Bila je prva koja je o bogatoj gospodarskoj povijesti 18. i 19. stoljeća progovorila na međunarodnim skupovima.

Uspjela je ipak neke teme obraditi u potpunosti. Na taj način potpuno je dovršila istraživanja o manufakturama u Hrvatskoj u 18. stoljeću, povijest Narodnog muzeja odnosno Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, a drugim je radovima ubrzala ostvarenje tog cilja drugim povjesničarima na općem i regionalnom planu. Velikom upornošću i s beskrajnim strpljenjem dr. Despot je usprkos svih poteškoća i prepreka radila znanstveno i stručno gotovo pola stoljeća.

Meni je prijateljstvo dr. Mirjane Despot bilo izvanredno vrijedno i poticajno, a njena komunikacija dragocjen primjer kako treba djelovati na javnom i znanstvenom planu, uz poštovanje rada drugih.

Ona sama govorila je za sebe da je kulturni povjesničar i mislim da bi se s time trebalo složiti. Imala je enciklopedijsko znanje i veliki radni elan. Često njezini mali članci od jedne ili dvije stranice upućuju

⁷⁹ Mirjana GROSS, Hrvatska historiografija na prekretnici, *Kritika*, 19770, br. 14, rujan, 654.

svojim naslovom današnje istraživače da pođu tim tragom pretražujući građu u inostranim arhivima, i da tako otkriju našu gospodarsku i kulturno-geografsku povijest koja je danas obogaćena upravo na njenim temeljima od suvremenih povjesničara. Nije koristila marksistički pristup, smatrajući ga neprimjenljivim za naše podneblje. Kao građanska povjesničarka najviše simpatija i podrške nalazila je kod onih kojima je naša materijalna kultura, tj. ostavština građanskog svijeta u Zagrebu i Varaždinu te Hrvatskom primorju sugerirala takav pristup. Pisala je jasno i sugestivno, uvijek se pozivajući na izvore. To ju je promoviralo među naše najbolje ekonomske povjesničare čija će djela trajno obilježavati našu gospodarsku povijest.

Bez znanstvenog pristupa Miroslave Despot ekonomskoj povijesti naša bi ekonomska povijest bila mnogo siromašnija i mnogo bi se sporije razvijala. Stoga dugujemo ovoj našoj prvoj ekonomskoj povjesničarki da ju citiramo kada koristimo njena istraživanja.

SUMMARY

As the author of works of Croatian economic history, Miroslava Despot (b.1912 - d.1995) appeared only in 1949, followed by nearly half a century of writing many valuable works that filled the gaps in the history of economy and culture from 18th century to year 1914. Her main themes were manufactories, plants, printing, the bishop Maksimilijan Vrhovac, museums etc. Each of these topics the author processed into many smaller articles whose synthesizing get units that dr. Despot never managed to publish, except for the period from 1860 to 1880. However, her contribution to economic history is immense, and it only needs to be seen and recognized.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Teme broja / Topics

Iz povijesti ekoliša Istre
From environmental history of Istria

Iz gospodarske povijesti Hrvatske
From economic history of Croatia

Volumen XII / Broj 12
Zagreb - Samobor 2016
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić
Paul Hirt (guest editor)

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin,
Hrvoje Petrić, Drago Roksanđić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksanđić - president/predsjednik (Zagreb), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula), Zrinka Blažević (Zagreb), Tatjana Buklijaš (Auckland, New Zealand), Goran Đurđević (Požega), Josip Faričić (Zadar), Borna Fürst Bjeliš (Zagreb), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb), Paul Hirt (Tempe, SAD), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil Inalcik (Ankara, Turska), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb), Ivan Mirnik (Zagreb), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb), Hrvoje Petrić (Zagreb), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb), Marko Šarić (Zagreb), Mladen Tomorad (Zagreb), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Zagreb), Frank Zelko (Burlington, VT, SAD), Zlata Živaković Kerže (Osijek), Ivana Žebec Šilj (Zagreb)

UDK oznake članaka / Article's UDC markups:

Ivica Zvonar

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2016 .

Adresa uredništva / Mailing addresses:

Hrvoje Petrić (editor/urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

Print supported by Ministry of science, education and sport of Republic of Croatia and Koprivnica-Križevci county /

Na naslovnici / Cover:

Put Istarskog razvoda (foto: Slaven Bertoša)

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts
HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA
AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA
JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA
CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland
ECONLIT - AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA